

Despre arhivistica românească, privind spre viitor

Acest material nu are scop demonstrativ-științific, nu încearcă să introducă noi concepte teoretice și nici să reveleze adevăruri arhivistice ascunse. O altă “lipsă” a materialului este caracterul intenționat eterogen; singurele elemente de legătură între cele câteva probleme abordate sunt originea dezvoltării acestor idei¹, intenția comună² și unele reacții de contestare, ce nu mă îndoiesc că vor apărea.

Problema 1: Arhivele și egalitatea în sărăcie

În urma cu un an, fiind chestionat într-o anumită împrejurare în legătură cu descentralizarea completă a rețelei Arhivelor Naționale, m-am declarat împotriva. Nu împotriva ideii în sine, ci am considerat că 1). administrația locală românească nu are maturitatea de a gestiona problema arhivelor, ca bunuri patrimoniale unice și 2). în funcție de veniturile locale, urma să se producă o inegalizare netă a DJAN-urilor, așa cum există și între administrațiile județene.

Nu am considerat însă niciun moment că descentralizarea nu ar fi un fenomen predictibil și de așteptat. Eram și sunt în continuare convins că fenomenul descentralizării se va produce, singura dilemă fiind viteza de implementare și reducerea efectelor colaterale. Experiența franceză și cea românească văzută de departe m-a convins însă că descentralizarea pare a fi singura soluție pentru problema de bază a DJAN-urilor: subfinanțarea și subdotarea. Motivele pentru care am această convingere sunt mai multe.

În primul rând, există motive tehnice. Într-un DJAN nu se păstrează atât documente cu vocație “națională”, cât documente care sunt de interes pe un spațiu geografic determinat. Practic, în depozitele unui DJAN există documente aparținând comunelor, orașelor și județelor, ceea ce în țări neafectate de etatism corespund unor structuri specifice (arhive comunale, orășenești și județene). Statul poate avea propria arhivă pentru instituțiile proprii (prefectura, de pildă), dar actuala structură a Arhivelor Naționale ale României, la nivel județean, păstrează un model etatist, care nu știm cât timp va mai dura. Desigur, există documente de valoare deosebită pentru Statul român în sine (vezi la Brașov “Scrisoarea lui Neacșu”), dar acest lucru nu este nemaivăzut (există și biblioteci sau muzee locale care dețin materiale unice, de relevanță națională), dar nici nu reprezintă regula, ci mai degrabă excepția. În acest caz, caracterul de filială (mai ales sub raport financiar) a unei structuri “naționale” poate fi pus în discuție. În plus, serviciile oferite de un DJAN nu sunt servicii “naționale”, ci ele se adresează prioritar comunității de pe raza de competență (județ). Ca urmare, este poate firesc să fie sub controlul administrativ local, acolo unde cunoașterea nevoilor specifice este mai precisă, decât sub cel central, unde repartitia de fonduri se face după criterii “specifice” și interese cu “prioritate națională”. Un exemplu îl poate reprezenta și alocarea de fonduri pentru ridicarea de sedii de arhivă. Unele județe au primit, desigur, pe baza unei analize “la centru”, fonduri pentru edificarea de sedii, prioritar față de alte județe, care poate ar fi

¹ Fermentul îl constituie stagiul francez de arhivistică.

² Încercarea de actualizare a practicii și strategiei arhivistice pentru momentul 2008.

avut mai multă îndreptățire în acest sens, prin valoarea arhivei și cantitatea de material deținut. O descentralizare ar permite poate o concentrare pe valorile specifice, care pot fi mai bine valorizate la nivel local/regional decât la nivel central.

În al doilea rând, devoluția administrației publice către nivele locale a condus deja la încredințarea către administrația locală a unor componente de autoritate deosebit de importante (administrarea de fonduri importante, relații internaționale, administrație școlară, patrimonială, evidența populației, poliție comunitară etc.). Și din acest punct de vedere, cu sincopile de neocolit, administrația locală românească se înscrie în trendul general european, și nu va fi departe momentul în care inclusiv Arhivele vor intra în acest curent.

Care vor fi însă implicațiile descentralizării? Vor fi doar de natură bugetară sau și de natură profesională? Nu aș vrea să intru în detalii bugetare, fiind un domeniu în afara specializării mele. Pot doar să constat că în cazul exemplului francez comunitățile au avut mai mare aplecare spre nevoile unui serviciu care livrează servicii comunității și arhivele locale sunt mai bugetate, și în multe aspecte mai dezvoltate, decât cele centrale.

Trebuie însă anticipate unele paradoxuri. Astfel, tocmai arhivele locale din comunitățile mari și bogate pot ajunge mai slab dezvoltate, deoarece felia bugetară locală se împarte între muzeu, bibliotecă, filarmonică, teatru etc., față de comunitățile mici, unde Arhivele există obligatoriu, ceea ce nu este cazul cu alte instituții de cultură. Dar egalitatea ține de comunism, cum mi s-a replicat de către colegii francezi și nu este poate normal să preferăm *egalitatea în sărăcie față de o inegalitate în dezvoltare*. Un alt exemplu de paradox al dezvoltării ține de dinamica socială. Arhivele, în logica timpului, culeg efectele activității organizaționale într-o comunitate. Altfel spus, atunci când comunitatea se dezvoltă accelerat, este în plină înflorire, Arhivele pot fi mai puțin implicate, deoarece transferul documentelor permanente se face după o anumită perioadă de timp de la crearea lor. Dacă acea comunitate decade după o perioadă de dezvoltare economică, unitățile economice intră în faliment, exact atunci Arhivele vor avea nevoie mai mare de resurse, pentru că vor trebui să preia documente rezultate din activitatea susținută desfășurată în perioada de avânt economic. Or, dacă acea comunitate este pe o pantă descendentă a dezvoltării, este evident că bugetarea Arhivelor nu va fi una din prioritățile pe agenda comunității...

Problema 2: Arhivele și inerția

Perioada românească post-revoluționară a adus cu sine în foarte multe cazuri o îndepărtare a arhivistului de obiectul său de bază: prelucrarea arhivelor. Acordarea de către Stat a drepturilor compensatorii, schimbările de regim și măsurile reparatorii au condus la o reorientare masivă – dar permanent sperată ca temporară – spre identificarea documentelor probatorii solicitate de cetățeni, în vederea obținerii respectivelor drepturi³. Desigur, fiecare schimbare masivă de regim politic marchează acut destinul serviciului național de Arhivă. După 1830/1831, după 1948, au fost perioade când arhiviștii au fost solicitați masiv, în nevoia acută a instituțiilor “noi” de a se debarasa de “vechi” și

³ Susțin și în acest context că cercetarea documentelor la solicitarea petenților este un serviciu cu valoare adăugată, care ar trebui plătit corespunzător, și în niciun caz prestat gratuit.

“inutil”. Totuși, credem că nu este eronat să afirmăm că Arhivele românești nu s-au mai confruntat în istoria lor cu o situație de o amploare atât de mare, precum cea de după 1990.

Efectul a fost că iată, de 18 ani, o situație sperată ca temporară a devenit cvasipermanentă și efectul a fost că imaginea clasică despre profesie a devenit o țintă mult visată: să poți prelucra arhivă, să publici ediții de documente etc. După noi, ținta revenirii la activitatea de bază a arhivistului s-ar putea să rămână o speranță neîmplinită; logica societății s-ar putea să ne impună un cu totul alt sens al dezvoltării profesionale, și anume o orientare principală spre un statut administrativ și în secundar cultural.

Obsesia eficienței se simte tot mai pregnant și în instituțiile de stat și de aceea se tinde tot mai mult (cel puțin la nivel vocal) să se importe modelul managementului corporatist. Asta înseamnă, printre altele, și apariția unor întrebări strategice (care este identitatea instituțională a serviciului X; care este publicul-țintă pentru serviciile pe care instituția Y le oferă) sau tactice (cu ce costuri se obțin rezultatele; există alte soluții de organizare mai ieftine care să ne conducă la aceleași rezultate sau la rezultate mai bune?). Din această perspectivă, Arhivele Naționale sunt obligate (în măsura în care își propune să nu fie o victimă a “eficientismului” contemporan ce bântuie administrațiile) să găsească răspunsuri și la întrebările de mai sus.

Identitatea instituțională a Arhivelor Naționale nu este, după părerea noastră, clar definită în acest moment. Vocația culturală (clamată pe principiul arhivisticii ca știință auxiliară a istoriei, a patrimoniului cu vocație culturală adăpostit în depozite) se lovește de multe ori atât de subordonarea ministerială către Interne/ordine publică, de mentalitatea multor *funcționari*, cât și de activitatea curentă, care, în majoritatea cazurilor, nu este deloc “culturală”; la aceasta să adăugăm și drapelele NATO care flutură pe clădirile Arhivelor (reamintim, NATO este o alianță *militară*) și politica obsesivă și excesivă de “protecție” a informațiilor. Producția culturală presupune, mai întâi de toate, libertate interioară, care nu se potrivește deloc unui anumit spirit cazon ce încă mai bântuie regulamentele și procedurile interne. Vocația administrativă are și ea limitele ei, pentru că latura culturală, înțeleasă ca activitate intelectuală și de producere de bunuri culturale, nu se împacă întotdeauna cu planificarea strictă, gen fabrică de șuruburi, practică la noi și cu exigențele funcționărești tot mai pregnante.

În lipsa unui răspuns coerent, dat sub forma unei politici pe termen lung, a unei strategii de dezvoltare a Arhivelor Naționale, mă tem că instituția nu va putea arăta altfel decât ca o corabie în derivă, care înaintează fără să știe exact care este ținta finală. Desigur, așa cum mulți colegi o demonstrează, viața profesională de azi pe mâine, între orele 8 și 16, este comodă și fără complicații. Mă tem însă la modul cel mai serios că dacă nu ne vom defini noi identitatea instituțională, s-ar putea să o facă alții din afara instituției și a fenomenului arhivistic, cu mult mai puțin interes și cunoaștere față de profesie și interesele noastre profesionale.

Identificarea publicului țintă la Arhivelor Naționale reflectă dilema de mai sus. Pe de o parte, Arhivele Naționale desfășoară clar o activitate administrativă. Activitatea de asistență metodologică și de control (chiar dacă pe undeva contradictorie în termeni) trebuie, teoretic, să asigure conformitatea practicilor arhivistice de la creatori cu legislația în vigoare. Desigur, dincolo de aspectul strict legalist, există o filosofie în spatele

lucrurilor: un management eficient al circulației documentelor și respectiv o arhivă bine pusă la punct permite creșterea eficienței unei organizații – informația este, în fond, un activ important în societatea de azi. Mă tem însă că această abordare livrescă nu este adevăratul scop al Legii arhivelor din România și niciun reflex al arhivistului implicat în această activitate. Părerea mea este că legea și activitatea curentă aplică în multe cazuri perspectiva pregătirii fondurilor pentru preluare la Arhivele Naționale și nu cea a unei asistențe pentru eficientizarea activității creatorului. În definitiv, nu este vorba decât de o perspectivă diferită, care se poate servi de aceleași reglementări, însă este o perspectivă extrem de importantă, după opinia noastră, în stabilirea celor pentru care lucrăm: pentru noi, arhiviștii sau pentru alții, pentru societate? Iar stabilirea acestui public-țintă ar putea avea (sau chiar are) serioase repercusiuni asupra bugetării instituției.

Pe de altă parte, în imaginea clasică despre sine însuși, arhivistul român este un om de cultură, care prelucrează documente pe care apoi să le pună la dispoziție “adevăraților cercetători”, în primul rând. Nu este aici locul să discutăm despre aroganța segregării utilizatorilor în “adevărați” și “amatori”. Remarcăm doar faptul că, în perioada post-decembristă, numărul petenților, ca utilizatori ai arhivelor, l-a depășit cu mult pe cel al “adevăraților”, și în general că utilizatorii non-academici ai Arhivelor copleșesc numărul aceluiași “adevărați”. Există două aspecte importante în această evoluție. În primul rând, creșterea numărului cercetătorilor neavizați (ca parte a utilizatorilor non-academici) ridică problema modului în care realizăm “instrumentele de evidență și informare științifică”. În ce măsură acestea sunt suficient de explicite, de adaptate profilului unui cercetător care nu are cunoștințe de istorie, care nu are instrucție superioară în domeniul istoric, astfel încât să știe cum să abordeze o cercetare, cum să își definească nevoia și să apuce pe un drum în descifrarea arhivelor? Avem oare ghiduri despre cum trebuie abordată o cercetare la Arhive? Sunt cercetătorii mulțumiți de modul și timpul în care ajung la informație? – iată o întrebare care nu știu nici dacă a fost vreodată formulată în cadrul Arhivelor Naționale până în prezent. Apoi, creșterea numărului utilizatorilor non-academici, în general, ridică problema priorităților și vitezei de prelucrare a fondurilor. Dat fiind numărul în scădere al cercetătorilor interesați de evul mediu, de documentele nu știu cărui timp trecut, prioritatea nu ar trebui să fie oare mutată (dacă nu cumva s-a și produs deja, forțată de împrejurări) spre fondurile recente, menite să ajute la controlul guvernanților de către guvernați, la implicarea arhivelor în mecanismul democratic al societății⁴? Nu ar trebui oare analizat în ce măsură se pot modifica practicile arhivistice curente, astfel încât să se poată pune la dispoziția utilizatorilor un număr mai mare de fonduri, recente, într-un timp mai scurt?

Având în vedere cele două aspecte de mai sus, se poate pune și o întrebare mai amplă: câți bani sunt cheltuiți pentru întreținerea arhivelor și care este amploarea publicului deservit de Arhive? Întrebarea poate ultragia pe mulți, dar să încercăm o abordare pragmatică. Statul (finanțatorul) are la dispoziție o felie largă bugetară, pentru administrarea căreia răspunde în fața cetățenilor/electoratului. Din această felie bugetară, finanțatorul trebuie să achite contravaloarea unor servicii publice, pentru a satisface niște

⁴ Desigur, avem în vedere o abordare legală și strategică și nu practica “scurgerilor” preferențiale, practică uneori.

nevoi ale cetățenilor/electoratului. În măsura în care nevoile sunt mici, respectiv dacă numărul utilizatorilor unui anumit serviciu este redus, acel serviciu va fi neglijat, atât sub raport financiar cât și, la un moment dat, poate chiar al existenței sale. În schimb, perspectivele (de fapt, realitatea...) subfinanțării sau ale unei reorganizări dramatice (comasări teritoriale, comasări instituționale cu muzee sau biblioteci, reduceri drastice de personal) nu sunt deloc nerealiste.

O soluție: “Democratizarea” arhivelor

Ideea pe care am dorit să o exprimăm mai sus este aceea că bugetarea Arhivelor Naționale, deci viitorul instituțional și profesional al lucrătorilor în rețeaua arhivistică de stat, depinde de cel puțin doi factori. În primul rând, este necesară definirea unui profil instituțional care să fie modelat în sensul sprijinirii unui răspuns la anumite nevoi ale societății. Acest lucru ține de “politicienii” Arhivelor, de cei chemați să întocmească politicile pe termen mediu și lung ale instituției. În al doilea rând, trebuie identificat acel segment din societate care are nevoie de Arhive și de arhiviști, operațiuni care trebuie realizată de către cei cu studii de specialitate, în sociologie și management. Aceste identificări odată realizate, ele trebuie să atragă după sine reacții profesionale, prin politici și strategii, care să asigure adaptarea metodelor de lucru la nevoile instituției (adaptate profilului instituțional) și ale publicului țintă.

Nevoile sociale la care Arhivele Naționale pot răspunde vizează, după opinia noastră, două direcții principale: relația cu unitățile creatoare și valorificarea.

Relația cu unitățile creatoare de documente trebuie, în opinia mea, ușor ajustată. Desigur, așa cum de altfel statuează și noul proiect de lege, Arhivele Naționale trebuie să se concentreze pe organizațiile publice și să iasă cât mai grabnic din utopia controlului tuturor creatorilor și deținătorilor de documente. Pe segmentul specific, Arhivele Naționale trebuie să își asume și să își întărească forța acțiunilor de control. Respectarea prevederilor legale ar trebui să aibă o serie de efecte directe pentru caracterul democratic și responsabil al administrației românești:

- existența documentelor autentice care înregistrează tranzacțiile sau acțiunile administrative oferă posibilitatea societății civile și organelor de drept să monitorizeze legitimitatea procedurilor și legalitatea acestora;

- nu poate exista “acces la informații de interes public” în măsura în care nu se știe nimic despre locul unde se pot regăsi acestea, în măsura în care nu există evidențe pentru documentele create;

- funcționarii care părăsesc funcția pot “rătăci”/însuși documente doar dacă politicile de înregistrare și evidență a documentelor într-o administrație sunt defectuoase.

În egală măsură însă, aplicarea legii nu se poate face eficient decât în măsura în care politica preconizată de lege este sprijinită de cei chemați să o aplice. Altfel spus, sunt în egală măsură importante măsurile de aplicare a legii, cât și cele pentru popularizarea, sensibilizarea și persuadarea funcționarilor și a conducătorilor de instituții. Aceștia trebuie să conștientizeze faptul că informația, analogică sau digitală, pe suport hârtie sau suport modern, reprezintă un activ de valoare al oricărei organizații, care poate face la un moment dat diferența între o administrație eficientă, rațională și una haotică, primitivă. Arhivele Naționale trebuie să demonstreze că sunt un partener în acest proces,

că pot oferi servicii profesionale, specializate, și nu sunt doar vectori de forță în aplicarea legislației.

Un al doilea segment în care Arhivele sunt condamnate să își facă simțită prezența cu acuitate este cel al **valorizării**. Această sarcină este extrem de dificilă, deoarece pe de o parte sunt concurate de instituții puternic ancorate în mentalul (și finanțările) colectiv(e) – bibliotecile și muzeele – și în al doilea rând pentru că spectaculozitatea materialului arhivistic nu este întotdeauna ușor de surprins.

Valorizarea arhivelor se face în principal prin sala de studiu și prin biroul de relații cu publicul. În funcție de evenimente, urmează articole de popularizare în presă, studii științifice, expoziții, ediții de documente și, mai rar, vizite. Așadar, cel puțin aparent, atât publicul academic, cât și utilizatorii non-academici sunt acoperiți. Întrebare-cheie: care este impactul acestor acțiuni în cadrul comunității? Evident, la această întrebare nu se poate răspunde doar cu un teanc de articole din ziare, care arată cum a fost oglindită o cutare expoziție sau cu numărarea articolelor scrise de cutare arhivist în presa locală sau, cel mai frecvent, cu raportări triumfaliste. Un răspuns profesional trebuie să se bazeze pe mărimi cuantificabile și pe un studiu de impact. Pentru că, în opinia noastră, o astfel de analiză nu poate fi decât tulburătoare, pentru majoritatea structurilor Arhivelor Naționale.

Să analizăm exemplul DJAN Brașov bazat pe niște cifre rotunde: au existat, într-un an, un număr de aproximativ 5.000 cereri, deci s-a răspuns, *grosso modo*, nevoilor a 5.000 de persoane. La sala de studiu au fost 1.200 de vizite. Așadar, activitatea DJAN Brașov a răspuns în total pe anul respectiv unui număr de 6.200 persoane, care reprezintă $6.200/284.596$ locuitori = 2,17% din populația orașului reședință de județ, respectiv $6.200/589.028$ locuitori = 1,05% din populația județului! Desigur, Arhivele fac parte din acel segment de servicii al căror beneficiu trebuie privit pe termen lung, însă în egală măsură, bugetul este format din banii contemporanilor și nu din cei ai viitorilor cetățeni. Iar un procent de 1,05% de cetățeni interesați de servicii în zona geografică de competență face în mod clar ca Arhivele să fie bugetate la capitolul “Și altele”...

Această situație a fost resimțită și de arhivele departamentale franceze, care au fost puse în situația de a justifica, prin studii de impact, ponderea serviciilor oferite în cadrul comunității. Răspunsul administrației locale a fost limpede: un acces la arhive pentru un număr atât de mic de oameni duce la concluzia fie că nu există acces la arhive, fie că arhivele au o politică elitistă, discriminatorie față de marea masă a cetățenilor. “Democratizați arhivele!” a fost îndemnul președintelui Consiliului General (echivalentul unui Consiliu Județean) din Yvelines. În altă parte, am fost surprins să constat că sâmbăta Arhivele departamentale din Val de Marne aveau program cu publicul o sâmbătă pe lună. “Nu îmi pot permite să țin toate sâmbetele închis, trebuie să am activități și în zile nelucrătoare, să demonstrez că am activitate cu cetățenii și cu comunitatea, altfel nu primesc buget suficient și nu pot plăti oamenii, nu pot contura niciun proiect”, mi-a spus directoarea Arhivei departamentale (= DJAN). Acest tip de abordări ale autorităților finanțatoare, ușor de anticipat și la noi, atât în cazul sistemului arhivistic centralizat, dar mai ales în cel descentralizat, obligă Arhivele și arhiviștii la niște răspunsuri ce nu țin de abordarea noastră clasică, ci de practica directă și imediată. Arhivistul nu va mai putea folosi acel element din cultura noastră organizațională care spune: “de ce să te grăbești cu

inventarierea, trebuie să aibă și cei de mâine ce face!”). Sau (cum spuneam adesea chiar eu) “de ce să facem expoziții? E treaba celor de la muzeu, noi prelucrăm documente!”. Desigur, cei de mâine vor termina inventarierea, cei de la muzeu vor face expoziții, și tot ei vor primi banii publici!

Cum spuneam înainte, valorizarea arhivelor este o activitate extrem de dificilă, Și din această perspectivă instrumentele de informare/cercetare vor trebui gândite cât mai explicit, cât mai ușor de folosit și proiectate astfel încât să fie un compromis între pretenții profesionale foarte înalte și nevoile utilizatorilor. Timpul costă bani și arhivistul nu poate impune, în măsura în care dorește să răspundă nevoilor utilizatorului, ca acesta din urmă să petreacă ore întregi pentru a citi 3 tomuri de inventare, pentru că arhiviștii nu au fost în stare să întocmească și un indice la sfârșit! Realizarea de instrumente de cercetare în format digital și posibilitatea consultării lor la distanță încetează de a mai fi un moft, ci devine o necesitate. Viteza de răspuns la o solicitare și eficiența în deservirea “clientului” vor face diferența și în serviciile arhivistice prin sala de studiu. Iar mulțumirea/nemulțumirea fiecărui client poate afecta bugetarea instituției.

Pe de altă parte, trebuie să fim cu toții conștienți de faptul că cercetătorii academici sunt puțini la număr. Ei sunt un vector important și nu trebuie neglijăți, însă Arhivele trebuie să se adreseze și altor categorii. Și acest lucru este extrem de dificil, deoarece, exceptând componenta muzeală, de artefact a unor documente (colorate, cu sigilii, cu desene, fotografii de epocă etc.), caracterul de interes al materialului de arhivă nu stă în imagine, ci mai degrabă în conținut. De aici, o reală provocare pentru colegii arhiviști cu vocații de sociologi și marketeri, care vor trebui să fie vectori în imaginarea unor noi și noi soluții de atragere a publicului și de captare a interesului acestuia către Arhive. Opinia mea este că primirea de vizitatori în depozitele de Arhivă nu doar că nu va mai fi cu strictețe interzisă, ci că, dimpotrivă, acțiuni gen “Porți deschise” sau “Noaptea muzeelor” vor trebui să existe în mod obligatoriu, pentru a arăta cetățenilor, contribuabililor, că documentele despre care vorbesc atât de mult arhiviștii sunt într-adevăr pe raft și nu sunt în situația de a fi distruse din ignoranță, dezinteres sau lipsă de fonduri, că nu sunt ascunse, că întreținerea și păstrarea arhivei costă, iar banii publici sunt investiți rațional. Nicio Arhivă din România, după cunoștința mea, nu are spații destinate primirii, găzduirii corespunzătoare și a desfășurării unor activități specifice cu elevi, de pildă. Or (nu neapărat după model francez, deși acesta este un foarte bun exemplu) școala și elevii trebuie să devină una din țintele valorizării arhivelor. De la istoria scrisului și a hârtiei, până la a-i deprinde pe elevi ca, atunci când depun o hârtie la o instituție, să solicite număr de înregistrare, totul poate fi folosit ca pretext pentru inserarea Arhivei în conștiința contribuabilului și a demonstra utilitatea profesiei și a instituției. Desigur, metodele de lucru, analizele, personalul care va face acest lucru trebuie să fie analizate, proiectate și dezvoltate de cei care au studii de specialitate sau cei care se pregătesc spre acest domeniu. Căci, fără îndoială, este nevoie de expertiză specifică și nu este o problemă pe care tot aceeași oameni care rezolvă cereri, prelucrează arhivă etc. să o realizeze.

Concluzia este că Arhivele Naționale trebuie să intre și ele, în mod real, în angrenajul marketingului societății de astăzi. Consider că vom fi puși în foarte scurt timp în situația de a nu mai aștepta cercetătorii să vină la noi, ci să atragem pur și simplu

utilizatorii la noi. Trebuie atras publicul, iar reacții de genul “azi e 31 decembrie, ce mai caută ăștia la sală, nu au treabă acasă?” vor ajunge, după opinia noastră, să nu mai existe nu doar din motive de politețe, ci în primul rând din înțelegerea faptului că un cercetător în plus poate fi o garanție pentru viitorul serviciului. Iar publicul nu poate fi atras cu retorică prăfuită de anii '70, cu mentalități și abordări de început de secol XX sau cu mobilier din anii '50.

Problema 3: Inventarul – instrument de evidență și/sau informare științifică?

3.1. Nivelul de descriere al conținutului

Una dintre problemele profesionale acute ale Arhivelor românești, în opinia noastră, o reprezintă “datoriile istorice” în prelucrarea fondurilor. Este ilar să spui unui cercetător care știe, conform *Inventarului general* din anul 1940, că fondul “X” exista în depozite și putea fi consultat, că acum, după aproape 70 de ani de la acel moment, același fond nu este prelucrat și deci nu este accesibil! Desigur, este o realitate că aceste fonduri nu au evidențe conform *Normei tehnice*, așa cum este și faptul că arhiviștii români nu pot fi acuzați că au stat degeaba în acești ani. Dar problema care se ridică este în ce măsură contribuabilul trebuie să dea bani pentru întreținerea unor documente, al căror acces este amânat *sine die*?

În opinia noastră, arhivistica românească are o practică ce ar putea fi foarte frumoasă, în măsura în care ar fi eficientă. Desigur, este minunat ca fiecare dosar în parte și fiecare registru să aibă o descriere. Dar justifică oare toate fondurile o astfel de muncă? Se justifică pentru toate fondurile transilvănene până la 1920 să iei document de document, din mii de documente, pentru a face fișe, când nimeni nu știe care va fi cu adevărat rata de interes a cercetătorilor pentru acele documente?

În opinia noastră, răspunsul la această întrebare este cel dat în practica internațională: **categoric NU!** Nu este nevoie ca fiecare fond să beneficieze de o analiză detaliată, la nivel de u. a. Nu este nevoie să blocăm accesul la sute de mii de documente scrise în paleografii, în măsura în care se poate stabili pentru documente măcar data emiterii. Desigur, acolo unde fondul este cercetat intens, acolo unde nevoile de regăsire impun, se pot face dezvoltări, deci instrumente de cercetare la nivel de u. a. sau chiar mai jos, la nivel de piesă. Dar ca regulă generală opinia noastră este că *Norma tehnică* greșește impunând evidență detaliată pentru a declara un fond prelucrat.

Argumentele în favoarea unei analize la nivel de “unitate arhivistică” vizează o cercetare mai facilă și în egală măsură o protejare a documentelor. Argumentarea teoretică vede astfel problema: un cercetător venit la sala de studiu va identifica în inventare care u. a. sunt de interes pe baza rezumatelor întocmite de arhiviști, va solicita respectivele documente/dosare, care îi vor fi aduse spre cercetare de la depozit; implicit, doar anumite dosare se vor deteriora, și nu serii întregi, cum ar fi cazul dacă s-ar face descrieri generale.

Contraargumentele față de o astfel de abordare se bazează pe mai multe aspecte. Astfel, indiferent cât de priceput este arhivistul care întocmește rezumatul unui dosar, tot nu va reuși să **redea cu fidelitate** conținutul integral al dosarului, în măsura de a satisface multiplele și nebănuitele scopuri de cercetare ce vor veni. Din acest punct de vedere, ca

cercetător, este nevoie de multă experiență pentru a “simți” ce se ascunde în spatele unui rezumat, devenit, uneori, mai degrabă o formă de “dezinformare” pentru cercetător. Oricum, și în această situație, este nevoie de parcurgerea de pagini întregi, unele cu rezumate interesante, altele mai puțin, pentru căpăta o imagine de ansamblu asupra fondului⁵. Acest lucru este în special valabil în cazurile în care fondul nu este ordonat structural, ci cronologic, u. a. fiind așezate unele după celelalte în cadrul unui an, fără nicio legătură cu funcțiile sau organizarea creatorului. Un alt aspect problematic al acestei metode de inventariere ține de **timpul mare de prelucrare arhivistică** [practic, la 1.000 de u. a. (deci, la o medie de 2 cm/dosar, un fond de doar 5 m.l.), cu 25 de u. a./zi, un arhivist va termina de prelucrat fondul în 40 zile = 2 luni, în măsura în care se va ocupa exclusiv de această operațiune, iar fondul este în limba română și nu pune și alte probleme de prelucrare]. Or întârzierea în prelucrarea unui fond poate fi o problemă cât se poate de serioasă pentru utilizator, deoarece, se știe, informația este o materie perisabilă: ea are valoare în măsura în care este folosită atunci când este nevoie de ea. Arhivele nu au dreptul să dicteze abordările istoriografice: “e nevoie de distanță în timp pentru a scrie istorie contemporană, așa că nu vă dăm acum documente recente la sală”⁶. Cu toate acestea, realitatea ne arată că Arhivele pot influența, prin acordarea sau nu a accesului la anumite documente, opera istoriografică.

Acest tip de abordări se întorc însă ca un bumerang împotriva Arhivelor. Dacă un utilizator este cu adevărat interesat să reconstituie un fapt din trecutul recent, el va realiza oricum acest lucru, folosind însă alte tipuri de surse: istorie orală, memorii, presă. Treptat, se va forma opinia că Arhivele sunt inutile, faptele putând fi reconstituite oricum. Și atunci, pentru ce să fie cheltuiți banii cu Arhivele? Nu mai vorbim de faptul că trendul modern al societății este acela ca documentele să fie privite ca o formă de responsabilizare a politicienilor, a administrației în general. Politicul se bazează pe banii contribuabililor și trebuie să își justifice față de aceștia acțiunile și deciziile; documentele, Arhivele publice, au în acest proces un rol esențial. Or, în măsura în care accesul se realizează după 30 de ani, pe cine să mai responsabilizezi? În plus, nu trebuie uitat că legile actuale (în special cea referitoare la informațiile de interes public) presează administrațiile să ofere acces la documente chiar din momentul creării lor; principiul perioadei generale de protecție, de 30 de ani, se clatină tot mai mult. Ca urmare, există pericolul ca multă lume să considere că, din moment ce documentele sunt oricum

⁵ Unul dintre trucurile arhivistului român (acoperit de *Norma tehnică*) este acela de a constata “imposibilitatea reconstituirii structurii inițiale a fondului”. Efectul: inventarul de “informare științifică” este o listă cronologică de dosare, poate cu zeci și sute de poziții, pe care cercetătorul trebuie să le parcurgă până să găsească ce are nevoie. Acest sistem duce în bună măsură la pierderea contextului administrativ de creare a respectivului dosar, care devine o piesă între altele, unite doar de apartenența la același fond. Desigur, gruparea dosarelor măcar pe funcții mari ale creatorului, generând astfel serii în cadrul fondului, pare să fi fost străină practicii arhivistice românești... Este suficient să parcurgi, de pildă, inventarul fondului DGAS și se poate constata cum pagini întregi de rezumate ar fi putut fi regrupate: *Activități de prelucrare arhivă*; *Activități financiar-contabile* etc. Viteza de acces la funcția căutată de un cercetător ar crește semnificativ.

⁶ Renunțarea la această perspectivă se poate regăsi și în tot mai frecventele puneri în discuție ale principiului perioadei generale de protecție de 30 de ani (vezi noua lege franceză asupra arhivelor sau http://en.wikipedia.org/wiki/Thirty_year_rule).

accesibile la creatori, de ce să mai întrețină financiar o instituție a Arhivelor publice, care oferă, cel puțin aparent, aceleași servicii ca și creatorii?⁷

Aceasta fiind problema, se poate însă face o altă prelucrare arhivistică decât cea la nivel de u. a.? Există o soluție de prelucrare rapidă a fondurilor? Ce implică o prelucrare care să nu fie atât de amănunțită? Soluția la această problemă pare a fi oferită (și) de standardele internaționale arhivistice, în special ISAD(G).

Un fond de arhivă, prin logica internă a creatorului, este o structură modulară. Privind anexa 1 a ISAD-ului, remarcăm piramida, structurarea ierarhică a elementelor componente ale unui fond arhivistic. De aici și logica descrierii pe mai multe niveluri. Altfel spus, un fond arhivistic poate fi descris la nivel de fond (cu regulile și elementele specifice) și să poată fi dat în cercetare. Pe măsura necesității și a interesului de cercetare, se pot adăuga ulterior descrieri pentru nivelurile inferioare, ajungând, la nevoie, până la nivel de dosar. Diferența față de sistemul de inventariere directă la nivel de dosar rezidă în **viteza de dare în cercetare**, precum și în logica diferită de descriere. În ISAD(G) fiecare nivel beneficiază de o descriere în baza unor elemente specifice, care furnizează cercetătorului o imagine generală asupra respectivei structuri, a documentelor create și a problematicii acoperite. În sistemul actual, la nivel de compartiment, de pildă, nu există descrierea de ansamblu a respectivului sub-fond. În sistemul actual, pentru a cunoaște conținutul efectiv al dosarelor dintr-un compartiment este nevoie de a parcurge rezumatele u. a. O descriere pe baza elementelor ISAD la nivel de sub-fond ar suplini această acțiune, prezentând atribuțiile compartimentului creator, genurile de documente produse etc. Produsul final ar fi deci mai puțin un *instrument de evidență*, cât un *instrument de informare/cercetare*.

Se pot ridica însă cel puțin 2 obiecții. Astfel, se poate afirma cu îndreptățire că pentru realizarea unei descrieri generale **oricum trebuie parcurse dosarele**. Opinia noastră este că o parcurgere a dosarelor pentru informare nu echivalează, ca timp, cu o parcurgere de dosare pentru întocmirea rezumatelor. O altă problemă care se poate ridica este aceea a **modului de evidență** realizat astfel. În prezent, inventarul, după cum îi arată și numele, asigură o evidență la nivel de componentă de bază, fundamentală, atât fizic, cât și intelectual. Dar dacă am convenit că există posibilitatea unor erori în descrierea conținutului, care însă nu anulează nici existența, nici statutul de parte componentă a unui fond, de ce nu ar fi atunci suficientă **evidența fizică** a documentelor? Altfel spus, așa-numitele liste de existent să fie cele care să își asume rolul de control fizic al u. a., în timp

⁷ Având în vedere aceste evoluții, Arhivele trebuie să demonstreze că au un rol profesional în democratizarea societății. În practică, accesul la informațiile de interes public dă acces la produsul final al acțiunilor, și nu la dosarul problemei, care fundamentează acel produs final. Dosarul, documentația de *back-office* este accesibilă prin Arhive. Dar pentru a participa cu adevărat la democratizarea societății, Arhivele trebuie să facă accesibile cât mai rapid prin propriile săli de studiu arhivaliile deținute. Acest lucru poate impune, la un moment dat, reducerea termenului de transfer la arhive a documentelor permanente, dar sigur impune o prelucrare cât mai rapidă a fondurilor rezultate din producția administrațiilor recente. În pofida intereselor profesionale și profesionale, realitatea este că istoria contemporană domină piața istoriografică, și ca urmare accentul Arhivelor trebuie pus în direcția solicitărilor "pieței". În acest sens ar trebui privită problema accelerării prelucrării fondurilor.

ce partea de descriere intelectuală să fie adaptată în funcție de elementele discutate mai sus.

Rezultatul unei astfel de proceduri ar conduce la o mai rapidă accesibilizare a fondurilor de arhivă. Desigur, precizia descrierii nu ar mai fi la fel de mare, de acord. Cu toate acestea, nu credem că fiecare fond/sub-fond/serie din arhivă are nevoie de precizie în descrierea conținutului. Până acum câțiva ani, "acte justificative" păreau a fi o descriere suficientă pentru un dosar; astăzi, în asaltul solicitărilor de recalculare a pensiilor, am învățat cu toții că un dosar de acte justificative poate conține de la state de plată la fișe de retribuție sau liste de plată a asigurărilor de sănătate; în funcție de nevoi așadar, folosind structura modulară a fondului arhivistic, se poate dezvolta o descriere a unei părți structurale sau să fie lăsată la un nivel general. **Esențial este de a nu lega descrierea la nivel de piesă de caracterul "prelucrat" al unui fond arhivistic.** De acord că nicăieri în lume fonduri neprelucrate nu pot fi date în cercetare. Ceea ce punem în discuție este însă conținutul conceptului de "prelucrat". Evidența numerică asigură evidența fizică și dovada (gestionară) a existenței unui document, iar aceasta și o descriere de fond ar trebui să fie suficiente pentru a considera un fond accesibil pentru cercetare.

3.2. Separarea între instrument de evidență (fizică) și instrument de informare/cercetare (intelectuală)

Una dintre practicile frecvente, dar mai puțin analizate teoretic și metodologic, o reprezintă așa-numita "sistemizare a depozitelor/fondurilor". Deși poate părea paradoxal, nu se precizează în normele interne de lucru dacă documentele unui fond trebuie așezate laolaltă sau nu, dacă trebuie să reflecte structura din inventare etc.

Logica lucrurilor este însă evidentă. Documentele se ordonează după anumite criterii (între fonduri, în cadrul fondului, în cadrul u. a.⁸), iar inventarul, ca expresie intelectuală, este o reflectare directă a acestei ordini fizice. Așadar, în virtutea unui model ideal, *ordinea păstrării fizice trebuie să corespundă cu ordinea prezentării intelectuale.*

Problema practică este însă cunoscută de toți cei care lucrează în Arhive: cazul ideal este bazat pe o idee de fond static. În măsura în care fondul este deschis și este alimentat periodic, există două soluții. Prima, cea care ar respecta logica prezentată mai sus, presupune că noua preluare trebuie să continue preluările anterioare, adică documentele de la un compartiment să fie puse în continuarea documentelor preluate anterior de la același compartiment, astfel încât sub-fondul, seria etc. să aibă continuitate. O a doua soluție este cea conținută în *Norma Tehnică*: "Preluările ulterioare care întregesc fondurile și colecțiile din depozite vor fi așezate în continuarea fondurilor sau colecțiilor respective"⁹.

Cele două răspunsuri la această problemă practică au serioase inconveniente. Astfel, în cazul primei soluții, la fiecare fond și sub-fond din depozit ar trebui lăsate spații

⁸ Din cauza folosirii termenului de fondare, s-a creat uneori iluzia că ordonarea se referă doar la aranjarea în cadrul fondului și, eventual, în cadrul u. a. În fapt, ordonarea este, așa cum arată și definiția, gruparea documentelor și u. a. după un anumit criteriu, or acest criteriu poate fi și apartenența la un fond.

⁹ Art. 81.

libere, pentru preluări ulterioare. Asta înseamnă că un depozit poate figura ca ocupat, dar el să fie în fapt umplut 50%, restul fiind spațiu de rezervă pentru preluări ulterioare – ceea ce duce la irosire de resurse. Apoi, inventarul fondului existent în depozit va trebui completat la fiecare compartiment în parte, cu noile preluări, ceea ce implică, în numeroase cazuri, refacerea inventarului. În practică însă, mai ales dacă între preluări este o durată mare de timp, pot apărea probleme (dacă arhiva creatorului a fost reorganizată, noua ordonare practică de creator poate fi alcătuită pe alte criterii decât pe cele existente în depozitele Arhivelor Naționale, pe alte sisteme de cotare; unele compartimente pot păstra documente, astfel încât preluările să fie inegale, cronologic vorbind etc.), ceea ce impune adesea reordonarea, recotarea și refacerea inventarelor. În cazul celei de-a doua soluții, inconvenientele derivă din lipsa de realism a modelului teoretic. De pildă, într-un inventar pot fi trei compartimente, cu documente din 1960-1970; o nouă preluare vine cu documente din 1971-1980 etc. însă, aproape întotdeauna “tăierile” din fondul creatorului sunt imprecise, și în preluarea 2 se vor regăsi și documentele “rătăcite” la preluarea 1, deci în preluarea – teoretic din 1971 spre 1980 – vor apărea de fapt și documente care ar fi aparținut preluării anterioare. În această situație, există mai multe inventare care se suprapun cronologic, creându-se astfel confuzii. Pentru a evita acest lucru, se impune și aici o reordonare a documentelor, cu refacerea inventarelor...

Soluții perfect convenabile la această situație nu știm dacă există. Putem doar adopta o soluție cu mai puține efecte negative. Aceste efecte negative, prin prisma celor prezentate mai sus, se referă în principal la reluarea unor operațiuni, în principal reordonarea și reîntocmirea inventarului. O cale de a rezolva această problemă este **renunțarea la modelul ideal, acela al identității între instrumentul de cercetare și ordonarea fizică**. Care ar fi însă implicațiile unei astfel de abordări?

Această soluție ar viza realizarea unui model intelectual, cu scop de cercetare, care să nu fie neapărat oglinda fidelă a organizării fizice, de depozit. Astfel, o descriere tip ISAD(G) își propune reprezentarea contextului de creare a documentelor, și nu neapărat a ordinii fizice a documentelor la depozite, cum este cazul cu inventarele actuale. Desigur, în cazul fondurilor închise, acestea pot primi o ordonare definitivă, care să fie reflectată și de descrierea fondului. Dar în cazul fondurilor deschise, o preluare poate fi așezată într-un spațiu disponibil în depozite, urmând ca o altă preluare, la momentul respectiv, să fie ordonată în alt loc. Inventarele de preluare servesc administrării fizice a documentelor. Fiecărui document din preluare i se poate atribui o cotă topografică, ce va fi echivalată cu cota intelectuală, prezentă în instrumentul de descriere. Exemplu:

Descriere topografică, de gestiune (internă)	<u>Preluarea 1</u> 1. an 1950 2. an 1952 3. an 1955	<u>Preluarea 2</u> 1. an 1951 2. an 1953 3. an 1954
Descriere de conținut (publică)	<u>Descriere fond</u> 1. an 1950 – echivalent preluare 1, dosar 1	

	2. an 1951 – echivalent preluare 2, dosar 1
	3. an 1952 – echivalent preluare 1, dosar 2
	4. an 1953 – echivalent preluare 2, dosar 2
	5. an 1954 – echivalent preluare 2, dosar 3
	6. an 1955 – echivalent preluare 1, dosar 3

În felul acesta, ordinea intelectuală este refăcută, iar cercetătorul poate avea imaginea exactă a contextului administrativ în care a fost creat documentul, iar arhivistul, prin sistemul de cote echivalente, tot mai simplu de realizat în mediul digital, regăsește documentele.

Problema 4: Informatizarea

Pentru oricine cunoaște cât de cât activitatea pe domeniul informatizării din Arhivele Naționale (Statului), este astăzi surprinzător stadiul de înapoiere al unei instituții care, în urmă cu 40 de ani, era în avangarda utilizării automatizării în activitatea proprie, la nivelul României. Mai mult, cine s-a preocupat cât de puțin de strategia informatizării astăzi, constată cât de valabile sunt încă multe din strategiile și abordările de început ale sistemului informatic al Arhivelor Naționale, ceea ce arată că cineva, cândva, a meditat serios asupra chestiunii și doar o nefericită istorie (făcută tot de oameni) a împiedicat dezvoltarea și continuitatea unei frumoase tradiții. Însă nu este intenția noastră să facem un pomelnic al unor oportunități ratate, ci doar să punem în discuție câteva direcții și, mai ales, câteva prejudecăți.

Pentru a delimita cadrul discuției, să precizăm că, din perspectiva noastră, informatizarea presupune introducerea tehnicii de calcul în activitatea curentă a unei organizații. Tehnica de calcul, prin urmare, va asista sau înlocui factorul uman în crearea și administrarea documentelor, în conversia între diferite medii a informației (digitalizare), în transmiterea și diseminarea documentelor. Pentru a da mai multă greutate frazei de mai sus, să înlocuim “document” cu “informație” și ne aflăm într-un discurs extrem de “trendy”...

A. Eficiența informatizării. Oriunde s-ar decide informatizarea, aceasta este o decizie care trebuie să țină seama de oportunitatea investiției, de adecvarea la procesele de activitate ale unei organizații și de... viitor.

Astfel, informatizarea, deși este o modă tot mai dominatoare, nu trebuie să fie un scop în sine. Desigur că orice firmă serioasă are un website, însă dacă faci un site și să nu îl actualizezi sau să faci un site pentru firma de reparat televizoare cu lămpi, când publicul tău țintă are mult prea puțin de-a face cu Internetul, atunci te afli în fața unor cazuri tipice de forme fără fond. **Informatizarea, pentru a justifica sumele de bani (deloc mici!) investite, trebuie să își demonstreze utilitatea prin reducerea costurilor finale.** Astfel, dacă într-un serviciu de 15 oameni, în urma automatizării mai e nevoie de încă 5 oameni care să opereze, să întrețină, să îndrume activitatea pe sistemul informatic, atunci procesul a fost unul prost gândit și este o investiție inoportună. O informatizare/ automatizare a activității trebuie să ducă la o relocare a personalului din zona operațiunilor repetitive, automatizabile în zona de servicii, acolo unde prezența factorului uman este esențială. Sau, dacă este cazul, la o reducere a personalului. Un contraexemplu

în sensul celor de mai sus îl reprezintă un proiect mai vechi de informatizare al ANR, unde la fiecare DJAN se presupunea înființarea a 20–25 de posturi pentru personalul care urma să susțină activitatea informatică... Însă nu este vorba despre o țară a instituției noastre. Există alte instituții respectabile, care au investit bani grei pentru retro-digitalizarea arhivei proprii. Desigur, cei care au gândit acel proiect nu au luat în considerare raportul cost-beneficiu al digitalizării întregii cantități de hârtie produsă de instituție; frecvența de folosire și reala nevoie de acces la respectivele informații, astfel încât să justifice investiția și serviciile conexe. Și, mai presus de toate, au considerat – complet eronat – că prin digitalizare documentele vor fi mai ușor de regăsit și manipulat, eliminând eroarea umană, care apare adeseori în manipularea documentului fizic. Nimic mai greșit însă, pentru că eficiența unei administrări electronice a documentelor este direct legată de disciplina cu care utilizatorii operează cu documentele digitale, iar un fișier greșit clasat printre alte sute de mii nu se compară cu o foaie greșit clasată, dar direct citibilă și inteligibilă, între 1000 de alte foi...

Concluzia celor spuse mai sus este că **informatizarea, pentru a fi cu adevărat eficientă, trebuie să sprijine procesele de producție ale organizației**. Unul dintre cele mai stupeficante exemple de orbire strategică în acest sens este, în Arhivele Naționale, prioritizarea informatizării evidenței și lipsa inițiativelor pentru informatizarea sistemului de planificare-raportare a activității. Evidența arhivistică este, în ciuda tradiției de standardizare a practicii de la noi, dificilă prin diversitatea de abordări (vezi instrumentele contemporane de evidență) și specificul activității (softuri dedicate activității de arhivă nu sunt chiar obișnuite), prin plasarea greșită a IT în procesul activității (pentru a fi eficientă, evidența trebuie întocmită de la început în format digital, pentru a strânge date elementare și a genera date de sinteză) și chiar a insuficienței dotări cu tehnică de calcul. Activitatea de planificare-raportare însă este o constantă în orice organizație, deci aplicații specifice pot fi achiziționate și personalizate după nevoile Arhivelor Naționale. În plus, această activitate, odată monitorizată informatic, duce la o precizie mai mare, la reducerea timpului de lucru necesar generării de documente de sinteză, și, în final, la reducerea numărului de persoane angrenat în proces. Și la o evidență operativă a funcționării instituției.

Un alt exemplu la care putem reveni este cel al digitalizării. Atunci când se analizează digitalizarea unor documente de arhivă, trebuie avute în vedere nevoile efective la care documentul în format digital va răspunde (acces, preservare), care trebuie puse în balanță cu investiția în oameni (pregătire), în aparatură și soft (în prezent și în viitor) și în procese (noi fluxuri de producție, noi activități, noi activități ale personalului)¹⁰. Dacă documentul digital va scuti arhivistul de manipularea unor planșe de format A0, atunci digitalizarea poate fi o opțiune; dacă documentele medievale extrem

¹⁰ Într-o interesantă comunicare susținută la al V-lea Congres DLM de la Toulouse (10-12 decembrie 2008), Adam B. Cowling a subliniat o serie de riscuri pentru activitatea de digitalizare a documentelor făcută fără a ține cont de principiile profesionale, sub impulsul modei și al imperativului "spectaculosului". A se vedea Adam B. Cowling, *Shooting Ourselves in the Foot: Is Digitization Decaying the Archival Aura?* În *Actes de la Ve conférence du DLM-Forum: La gestion de l'information et des archives électroniques en Europe: realisations et nouvelles directions* – Toulouse, 10, 11 et 12 decembre 2008, Paris, 2008, p. 70-76

de valoroase vor avea o copie digitală de bună calitate, securitatea și preservarea originalului sunt iarăși argumente solide în favoarea digitalizării. Dacă însă costul de soft și hardware acoperă salariul pe 5 ani al unui angajat, probabil că digitalizarea nu se justifică... În acest sens, se cuvine menționată o tendință, după opina mea complet utopică: dublarea prin copiere a arhivei fizice printr-o arhivă digitală. Este o iluzie să creadă cineva că se va putea justifica față de orice finanțator existența și costurile de întreținere a unei arhive în... dublu exemplar; pentru că, în ciuda aparențelor, o arhivă digitală presupune costuri de întreținere – mai mici poate decât o arhivă fizică –, care o fac, în final, la fel de “resursofagă” ca și orice alt tip de arhivă. Cu diferența paradoxală, deja remarcată de mai mulți autori, că fragilitatea/instabilitatea suportului de informație crește direct proporțional cu complexitatea tehnică necesară scrierii, și de aici costuri cu atât mai mari pentru conservare/restaurare.

B. Transformarea metodologică. În cele expuse mai sus am menționat și un alt aspect care este adesea trecut cu vederea: schimbarea. “Schimbarea” presupune nu doar însușirea de cunoștințe de operare pe calculator – a căror lipsa astăzi este tot mai mult echivalată cu analfabetismul –, ci, mult mai profund, **schimbarea stilului de lucru**. Dacă registratura o voi realiza pe calculator, dar generez în continuare pe hârtie registrul de intrare-ieșire înseamnă că folosesc un computer la o fracțiune din capacitatea sa (pe post de mașină de scris), că voi continua să iroiesc resurse (hârtie, toner, spațiu de depozitare hârtie etc.) sau, cum se întâmplă în unele instituții publice, că voi dubla munca, realizând operațiunea atât manual, cât și pe calculator, ceea ce va duce chiar la mărirea timpului de lucru. Să fim clari: deja tehnologia informației a atins un asemenea nivel încât argumente de tipul: “dacă îmi cade calculatorul” sunt penibile. Să privim doar la sectorul bancar, unde sunt în joc date și sume colosale, și care rulează cu succes aplicații informatice, iar incidentele de securitate sunt, cantitativ, neglijabile. Așadar, o informatizare reală presupune o analizare a fluxurilor de activități, o stabilire a operațiunilor care pot fi automatizate, și, acolo unde fluxurile operaționale nu se pretează la informatizare din motive procedurale, trebuie impusă modificarea practicilor. Un exemplu banal îl reprezintă o acțiune din cadrul sălilor de studiu ale Arhivelor Naționale. Practica de a cere cercetătorului să semneze în registru la primirea copiilor este, în măsura în care ar fi cu strictețe respectată, o piedică în calea informatizării. Degeaba introduci numărul cererii, cotele documentelor, sumele de plată – nu vei putea să îl faci pe cercetător să semneze pe calculator pentru primirea documentelor... Este evident un caz în care practica trebuie modificată, iar operațiunile trebuie puse în discuție pentru a le stabili modul de desfășurare, și, poate, utilitatea și rațiunea de a exista.

C. Informatizare: stadiu final sau operativ? Un alt aspect al informatizării (mai ales în cazul evidențelor) este reprezentat de **caracterul său operativ**. Acest aspect este și o ilustrare a problemelor abordate mai sus, legate de susținerea proceselor și de schimbarea stilului de lucru, și se referă la faptul că o informație în mediul digital nu are caracter “definitiv”¹¹, ci, dimpotrivă, trebuie văzută ca o informație operativă, care se

¹¹ Nu ne referim aici la sistemele de evidență operativă, la documentele capturate de sisteme de administrare a actelor (recordurilor) electronice.

poate actualiza, modifica după necesități. Mulți ani am auzit în Arhive predica după care informatizarea evidențelor se poate face doar după ce facem evidența perfectă în sistem manual. Nimic mai fals! Documentul electronic nu este microfilm, iar sistemele de evidență au tocmai rolul de a furniza un mijloc prin care se introduc **date brute, inițiale** pentru a rezulta date sintetice, prelucrate, **informații**. Calculatorul nu mai trebuie să fie lanțul final al operațiunilor (ca mașina de scris), ci trebuie să acompanieze, ca un fel de pix inteligent, arhivistul în activitatea de zi cu zi. O modificare la nivelul datelor primare trebuie să conducă automat la actualizarea datelor în întregul sistem. Pentru a ilustra cele spuse, să ne imaginăm cum ar arăta o verificare cu existentul: cum este mai bine, ca la fiecare u. a. să fie trecute constatările, în sistem informatic și în mod operativ, după care sistemul să genereze documentul de sinteză SAU să se copieze în format digital, la sfârșitul operațiunii, procesul verbal (deci documentul de sinteză) generat manual? Răspunsul ni se pare evident.

D. Prezentul este trecutul viitorului. La începutul acestei secțiuni menționam faptul că informatizarea trebuie să țină cont de viitor. Căci presupunând că toate cele expuse mai sus sunt îndeplinite de orice organizație (și ne referim mai ales la cele de stat), viitorul este un aspect care, neluat în seamă, poate anula toate bunele intenții și eforturile depuse. Informatizarea, așa cum am prezentat-o până acum, se referă la prezent: Aici și Acum. Dar, după cum arhiștii știu, “prezentul este trecutul viitorului”, iar documentul creat pentru Aici și Acum poate exista Atunci și Acolo. Sau nu... Una dintre marile modificări introduse în câmpul profesional de apariția documentului (arhivei) digital(e) este aceea că arhiștii trebuie să se implice în procesul de formare a arhivei încă înaintea acumulării documentelor. Sigur, se poate spune că doctrina arhivistică românească consacră acest fapt, prin impunerea și urmărirea practicii registraturii, deci încă din primul stadiu al existenței documentelor. Problema este însă că lipsa implicării arhivistului – adică a profesionistului documentelor cu perspectiva de termen lung – în cazul documentelor analogice nu duce neapărat la dezastru, însă în cazul documentelor digitale, da. Să ne imaginăm o primărie care nu este controlată sau asistată de arhiști: să fim realiști, de bine, de rău, din rațiuni practice, cu un pic de disciplină, hârtiile se vor aduna în niște categorii și vor putea fi regăsite la nevoie. Desigur, lipsa unei practici arhivistice va face mai dificilă selecționarea, dar nu imposibilă, iar lipsa unei bune practici se poate remedia cu niște cheltuieli minime (cineva care să ia la mână hârtie după hârtie și să îi stabilească valoarea de păstrare). În cazul documentului digital, lucrurile nu stau însă deloc așa. Luăm același caz, al unei primării care decide informatizarea completă a activității. Pentru aceasta, empiric, va achiziționa un soft și totul va fi administrat electronic. Ce se poate întâmpla:

1. autenticitatea și integritatea actelor poate fi discutabilă, în lipsa unor tehnici specifice, pentru autentificare și protecție împotriva modificării;
2. formatele fișierelor folosite se pot învechi, iar documentele să devină inaccesibile, în lipsa unei tehnologii speciale;
3. separarea copiei de original este extrem de dificilă în lipsa unui set de metadate;

4. separarea documentelor personale de cele ale instituției este extrem de dificilă (vezi cazul clasic al unui e-mail: “mergi la masă?” – care poate marca momentul la care se va încheia un contract sau o invitație personală);

5. administrarea fișierelor nu poate fi realizată eficient în lipsa unui plan de clasare a actelor, iar selecționarea ar trebui realizată la nivel de fișier – fapt aproape imposibil de realizat retroactiv;

6. limitele suporturilor de memorie internă implică transferul pe suporturi externe, care se pot învechi și împiedica citirea informației.

Desigur, există o tendință destul de frecventă de a susține că întotdeauna specialiștii IT vor găsi o soluție. O asemenea abordare este însă similară celei a unei persoane care își construiește o casă cu pereți ce nu pot fi revopsiți, iar atunci când va dori să schimbe culoarea, va trebui să schimbe peretele cu totul... Sigur că, în multe, poate majoritatea cazurilor, specialiștii IT vor putea rezolva problemele tehnologice. Însă cu ce cost? Iar atunci când vorbim de instituții publice, modul în care banii publici sunt cheltuiți ar trebui să fie, cel puțin teoretic, o preocupare care ar justifica prezența și activitatea arhiviștilor (ca specialiști ai Statului în problema documentelor) încă din faza de proiectare a sistemelor de arhivare/administrare a documentelor/recordurilor electronice.

Având în vedere cele de mai sus, este evident imperativul pregătirii arhiviștilor în problema administrării arhivelor digitale. Acest lucru înseamnă că logica de pregătire trebuie să depășească nivelul: “așa se pornește calculatorul” și să pătrundă în detaliile tehnice, **profesionale**, ale evidenței și arhivării documentelor digitale. Lipsa unei astfel de preocupări riscă să îndepărteze Arhivele Naționale din rândul instituțiilor relevante pentru prezentul administrației românești, iar exemplele similare din afara României indică cu claritate faptul că doar această implicare poate asigura bugetarea corespunzătoare și un profil înalt pentru o Arhivă Națională.

Prezentul material a încercat să împărtășească niște opinii privitoare la eficientizarea muncii de arhivă. Desigur, nu e nicio garanție că soluțiile prezentate reprezintă panaceul magic pentru problemele Arhivelor românești. Dar am fi extrem de mulțumiți dacă materialul ar reuși să provoace discuții și dezbateri în masa, din păcate, încă inertă la profesiei.

Bogdan-Florin Popovici